

PALEO- AKTUEEL

ARCHEOLOGIE IN 1999

11

RuG

Auteursrechten voorbehouden

Copyright 2000, Groninger Instituut voor Archeologie, Rijksuniversiteit Groningen

Druk- en bindwerk: Universiteitsdrukkerij, RUG

Omslag: Palsacomplex in het uiterste noordoosten van het Usa-bassin (Europees Rusland)
(foto: N. Karstkarel).

Omslagontwerp: J.M. Smit

Delen van deze uitgave mogen in andere publicaties worden overgenomen
mits zij van een duidelijke bronvermelding zijn voorzien

Inlichtingen: Groninger Instituut voor Archeologie, Poststraat 6, 9712 ER Groningen

ISBN 90-367-1298-X

PALEO-AKTUEEL

11

redactie
Mette Bierma
Jurjen M. Bos
Otto H. Harsema

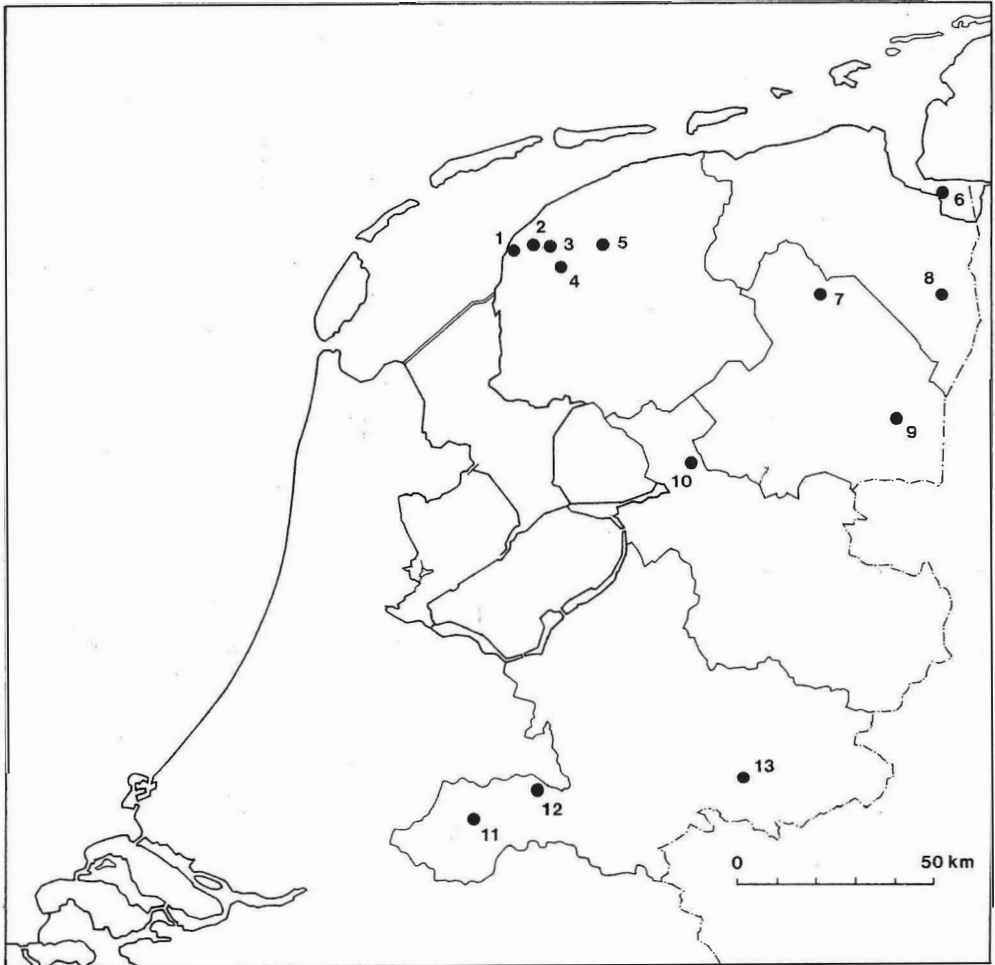
Groninger Instituut voor Archeologie

Groningen, 2000

In deze aflevering: Griekenland, Groenland, Italië, Nederland, Noorwegen + Spitsbergen, en Rusland.

In deze aflevering uit Nederland: 1. Wijnaldum; 2. Dongjum; 3. Peins; 4. Winsum; 5. Leeuwarden;
6. Punt van Reide; 7. Tynaarlo; 8. Wedde; 9. Emmen; 10. Wanneperveen; 11. Geldermalsen;
12. Lienden; 13. Doetinchem.

INHOUD

VOORWOORD	8
L. JOHANSEN, J.N. LANTING, R.C.G.M. LAUWERIER, M.J.L.Th. NIEKUS, D. STAPERT & I.-L.M. STUIJTS Een <i>Federmesser</i> -vindplaats bij Doetinchem (Gld.): natuurwetenschappelijk onderzoek	9
M.J.L.Th. NIEKUS, Y. LOFF & D. STAPERT Klingen van Rijckholt-vuursteen uit Overijssel en Gelderland	15
A.L. BRINDLEY Meer aardewerk uit D6A/Tinaarlo (Dr.)	19
M.J.M. DE WIT Graven op de Noordbargeres te Emmen (Dr.)	23
L. HACQUEBORD & J. DE KORTE Een biologisch-archeologische verkenning van de noordkust van Peary Land, Groenland	26
P.A.J. ATTEMA & J. WETERINGS Francavilla Marittima, het nederzettingsonderzoek in 1999	32
L. SIKKING Bewoning op en rond de Zuidoostpoort van Nieuw Halos (260-240 v.Chr.)	37
W. PRUMMEL Kokkels uit de baai van Sóurpi (Griekenland); indicatoren voor zeemilieu en bevolkingsdruk	43
O.H. HARSEMA Het gelijk van Picardt: ontwikkelingen in de gedachtenvorming over Celtic fields in Nederland, in het bijzonder bij Van Giffen	47
E. VAN JOOLEN & H. WOLDRING Emmertarwe (<i>farro</i>), tamme kastanje en de 'marcite' van Norcia in Italië	53
F. VEENMAN & H. WOLDRING Maquis in de Murge	59
G.J. DE ROLLER & W.J. KUIJPER Van zaad naar cocon	64
J.J. DE JONG De ROB veranderd en verandert	66

M.C. GALESTIN Augusteïsche munten uit een Friese terp: vroeg-Romeinse munten uit de opgraving Winsum- Bruggeburen (Fr.)	69
H.A. GROENENDIJK Een bronsdepot uit de eerste eeuw te Wedde (Gr.)	74
I.-L.M. STUIJTS & J.B. DE VOOGD Romeinen te Lienden (Gld.)	79
J. BAZELMANS & D.A. GERRETS Project Noordelijk Westergo (Fr.). De opgravingen van de terprestanten van Dongjum-Heringa (1998) en Peins-Oost (1999)	83
E. TAAYKE Had koning Clovis klei aan de voeten?	89
M.J.M. DE WIT Een nederzetting uit de 2e/3e eeuw langs de Frieslandweg te Emmen (Dr.)	94
H.A. GROENENDIJK, J. MOLEMA & C. TULP Middeleeuwse metaalvondsten uit Groningse wierden: een eerste aanzet	96
C. TULP & N. MEEKS Onderzoek naar de Wijnaldum-matrijs (Fr.)	99
A. UFKES Stadskernonderzoek aan de Eewal, Leeuwarden (Fr.)	103
H.J. MOLTMAKER Friese muntslag in het Groningse: de Reiderschans aan het einde van de 16e eeuw	107
L. HACQUEBORD, F. STEENHUISEN, H.J. WATERBOLK & W. PRUMMEL Archeologisch onderzoek rond de Bellsund, Spitsbergen	110
N. KARSTKAREL De invloed van permafrostdegradatie op infrastructuur in het Usa-bassin	116

VOORWOORD

Tien nummers van *Paleo-aktueel* zijn verschenen. Het elfde ligt voor u. De presentatie van het archeologisch onderzoek vanuit Groningen slaat aan: in korte artikelen wordt het lopende onderzoek verwoord en verbeeld. Uit de enthousiaste reacties blijkt dat de lezers de uitgave waarderen.

De afgelopen tien jaren is het archeologisch bestel sterk veranderd. De Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek behield weliswaar zijn naam, maar de opzet van de dienst en het takenpakket zijn niet meer dezelfde. Jan de Jong geeft in dit nummer een schets van de ROB-nieuwe stijl.

De drie noordelijke provincies hebben nu een archeoloog in dienst die de spil vormt van de archeologische activiteiten. Vroeger bestond een archeologische band tussen de provincies en de Rijksuniversiteit Groningen. De provinciaal archeoloog was voor de helft in dienst bij de provincie en voor de andere helft bij de RuG. Dat is nu definitief verleden tijd. Wel hebben de provincies met de RuG een gezamenlijk archeologisch depot ingericht in Nuis. In de komende jaren zal dit depot zich hopelijk een duidelijke plaats in het Noorden verwerven. De plamen liggen klaar. Wie neemt het initiatief tot uitwerking?

De provinciale musea in Noord-Nederland hebben vanouds een belangrijke taak in de presentatie van de archeologie. In de nieuwe opstelling van het Drents Museum is de archeologie nog duidelijk aanwezig, maar de plaats van de archeologie in de musea te Leeuwarden en Groningen is, in ieder geval voor een buitenstaander, volstrekt onduidelijk. Alom bestaat waardering voor de spraakmakende exposities van hedendaagse kunstuitingen, maar het is kennelijk de vraag of de archeologie daarmee in de toekomst nog wel door één deur kan. We hadden graag een visie vanuit de musea in dit nummer opgenomen, maar de tijd bleek nog niet rijp.

In *Paleo-aktueel* zijn ook artikelen opgenomen van medewerkers van Archaeological Research and Consultancy. Hoe zullen universitair onderzoek en commerciële archeologische activiteiten in een nieuw archeologisch bestel gestalte krijgen? De plannen die staatssecretaris Van der Ploeg heeft ingediend hebben in ieder geval voor de nodige opschudding gezorgd. Van Herwaarden – destijds ambtenaar bij CRM en WVC – formuleerde het altijd zo: Monumentenzorg en wetenschap binnen één Ministerie? Dat is slecht voor de archeologie.

In de oorspronkelijke opzet van *Paleo-aktueel* was het de bedoeling dat met name studenten en pas-afgestudeerden een bijdrage zouden publiceren. Enkelen komen in deze uitgave aan het woord. Studenten worden nadrukkelijk uitgenodigd om in de komende nummers van *Paleo-aktueel* een artikel te schrijven over hun afstudeeronderzoek.

Reinder Reinders

HET GELIJK VAN PICARDT: ONTWIKKELINGEN IN DE GEDACHTENVORMING OVER CELTIC FIELDS IN NEDERLAND, IN HET BIJZONDER BIJ VAN GIFFEN

O.H. Harsema

In verschillende delen van Noordwest-Europa zijn, fossiel, in het landschap meer of minder opvallende resten van het bouwland overgebleven dat uit de ijzertijd dateert: complexen kleine akkerperceeltjes die door walletjes van elkaar zijn gescheiden. Eeuwenlang werden deze complexen in Nederland legerplaatsen genoemd.¹ Nu worden ze meestal met de Engelse term Celtic fields aangeduid.

In de geschiedenis van het onderzoek van Celtic fields in Nederland komt de Groninger archeoloog Van Giffen weer opvallend naar voren. Daarnaast hebben J. Wieringa, M. Müller-Wille en J.A. Brongers wezenlijke bijdragen geleverd. Van Giffens eigen opvattingen vinden aanvankelijk hun inspiratie in de ideeën van Picardt (1660). Geleidelijk, en later dan voorheen is aangenomen, sluit hij zich meer aan bij de vooral door Curwen en Crawford in Engeland ontwikkelde denkbeelden.

Een korte geschiedenis

Brongers (1976: hoofdstuk II) geeft een voortreffelijk overzicht van de geschiedenis van *het Celtic-fields*onderzoek in Nederland. Müller-Wille, die al eerder over het Nederlandse onderzoek had gepubliceerd (1963), geeft in 1965 een overzicht (ontwikkeling en stand van het onderzoek) over een groter deel van continentaal Noordwest-Europa. Crawford (1954: hoofdstuk 8) had daarvoor al het vroege Engelse onderzoek met betrekking tot Celtic fields geresumeerd. Müller-Wille (1979), tenslotte, vat het onderzoek met betrekking tot metaaltijd-landindelingssystemen voor het hele gebied van Atlantisch Noordwest-Europa nog eens samen; hetzelfde had Bradley (1977) kort daarvoor gedaan.

Wat Drenthe in het bijzonder betreft danken we aan Wieringa, lange tijd in die provincie werkzaam voor de Stichting voor Bodemkartering (Stiboka), waardevolle informatie aangaande de relatie tussen de ligging van de Celtic fields en de bodemgesteldheid, respectievelijk met betrekking tot de omgeving van zijn toenmalige woonplaats, Emmen, en tot Drenthe in het algemeen (Wieringa, 1954; 1958). Voor het opsporen van de Celtic fields werd mede van luchtfoto's gebruik gemaakt. Müller-Wille, die in samenwerking met het BAI in 1962 delen van het Celtic field van Balloo in het terrein heeft ingemeten, geeft in zijn eerstgenoemde publicatie (1963) een eerste samenvattend overzicht van de tot dan in Drenthe verzamelde gegevens. Hij behandelt de relatie tot de bodemgesteldheid, de topografie van de complexen, de datering, het gebruik en de demografie en refereert ook herhaaldelijk aan niet-Drentse onderzoeken. Brongers bouwt voort op het werk van Müller-Wille. De betekenis van zijn bijdrage met betrekking tot Drenthe ligt in het bijzonder in de talrijke, op basis van de informatie op luchtfoto's gereproduceerde (delen van) *Celtic-field*plattegronden, vaak van nooit eerder in het veld gekarteerde complexen. In andere gevallen, waar wel veldopmetingen waren verricht, konden de plattegronden niet zelden aanzienlijk worden uitgebreid. Brongers' verdienste is voorts geweest dat hij, na intensieve bestudering van het Celtic field van Vaassen, daarin structuren wist aan te wijzen die volgens hem als de basiseenheden (ontginningskernen) waren te beschouwen.

Van Giffen is van de genoemden degene die de eerste bijdragen heeft geleverd. Zijn mededelingen over aspecten van de *Celtic-fields*problematiek zijn ook overwegend op eigen veldonderzoek gebaseerd. Zijn eerste actieve bemoeienis met het

verschijnsel Celtic fields vond plaats in 1917 op het Noordse Veld bij Zeijen; zijn laatste gepubliceerde veldwaarnemingen stammen uit de oorlogsjaren, wederom gedaan op het Noordse Veld (Van Giffen, 1949) en voorts bij de Havelterberg (Van Giffen, 1949; 1951). Zijn bijdragen behelzen meestal verslaglegging van detailwaarnemingen, vaak terloops meegedeeld in verslagen die hoofdzakelijk andere onderwerpen behandelen.

Van Giffen spreekt zich over Celtic fields voor het eerst uit in de *Nieuwe Drentse Volksalmanak* (NDV) voor 1918, in zijn artikel betreffende opmetingen en opgravingen op het Noordse Veld bij Zeijen in 1917. Het begrip Celtic fields is dan nog onbekend. Van Giffen spreekt van legerplaatsen, zoals Picardt in 1660, de schrijvers van de *'Tegenwoordige staat van het landschap Drenthe'* (1792; 1795), de drie Podragisten en de Leidse archeologen in de vorige eeuw. Van die laatsten citeert hij uitgebreid Janssen (1848), maar diens interpretatie deelt hij niet. Van Giffen staat met zijn opvatting dicht bij Picardt. Janssen vermoedde een verband met begrafenisplechtigheden ('legerplaatsen' en grafheuvels werden vaak samen aangetroffen) en ontkende een relatie tussen legerplaatsen en bewoning of agrarisch bodemgebruik. Picardt zag de perkjes als erven, waarop een 'hutje' gelegen zou hebben – de legerplaatsen als 'logementen, rustplaatsen en schuylhoeken' (voor Picardt zelf: 'der oude vermaarde Sueven'). Wat dat laatste betrof volgde Van Giffen hem niet, maar de nederzettingshypothese hing hij lange tijd wel aan.

In het kader van deze bespreking beperk ik mij tot twee zaken: het aanbrengen van enige nuancering in het beeld dat door Müller-Wille en Brongers van de ontwikkeling in Van Giffens gedachtenvorming is geschetst, en een weergave van wat deze zelf ons aan feitelijke, op waarneming gebaseerde informatie heeft nagelaten.

Wat het eerste betreft is er een interessant probleem. In 1918 zag Van Giffen de legerplaatsen vooral als woonplaatsen. In 1940 (in het verslag van het Groninger Museum over het jaar 1939), en wel in de rapportage van zijn opgraving uit 1930 te Zuidveld bij Sellingen, gem. Vlachtwede, zegt hij dat de waarnemingen te Sellingen en ook elders (bij Rhee bijvoorbeeld) er voor pleiten

'dat wij in de zgn. legerplaatsen naast woonplaatsen ook oud-akkerland mogen zien'. Meer dan tien jaar eerder, in 1928, was er echter de vaak onder Van Giffens naam geciteerde bijdrage in *Antiquity* II: *Prehistoric fields in Holland*. Deze is door latere auteurs (Müller-Wille, 1963; Brongers, 1976) beschouwd als een bewijs voor Van Giffens interpretatie, reeds vanaf dat moment, van de 'legerplaatsen' als Celtic fields, met andere woorden: prehistorische akkercomplexen. Van een zo vroege, volledige 'bekering' is naar mijn mening echter geen sprake. Uit de correspondentie die in 1927 tussen Crawford, redacteur van het toen net opgerichte *Antiquity* en Van Giffen is gevoerd, en die compleet aanwezig is op het BAI in Groningen, blijkt duidelijk dat de mededeling in *Antiquity* 1928 is opgesteld door Crawford en vooral diens opvattingen weergeeft.² Heel beknopt is Van Giffens eigen toenmalige visie op de problematiek neergelegd in een passage in de *'Bauart ...'* (verschenen in 1930 maar geschreven rond 1928), waarin hij ook het begrip Celtic field, als het Engelse equivalent voor zijn 'legerplaatsen', voor het eerst aanhaalt. Hij gebruikt deze Engelse term overigens, ook in zijn latere geschriften, vrijwel nooit. Hij blijft vasthouden aan legerplaats. Hij beschouwt de 'legerplaatsen' nadrukkelijk als woonplaatsen en eventueel daarbij behorende weidekampjes (p. 118). Het bouwland werd in zijn opvatting gerepresenteerd door de lange, omgrepelde bedden, die hij in samenhang met de legerplaats en de grafheuvels op het Noordse Veld bij Zeijen had aangetroffen (die wij nu, om in de terminologie te blijven, als ijzertijd-'dodenakkertjes' zien).

Van Giffens waarnemingen bij Zeijen (gem. Vries) in 1917, in Zuidveld bij Sellingen in Westervolde in 1930 en bij Peest, gem. Norg, in 1932, wezen zeker op bewoning in relatie tot de 'legerplaatsen'. Vanaf 1935/'36 ruimt hij meer plaats in voor het akkerlandaspect van de legerplaatsen. In het Groninger museumverslag over 1935 wijdt hij voor het eerst enkele passages aan de opgravingen te Zuidveld bij Sellingen (p. 49). Hij gebruikt daarin ook nog eens de term Celtic field, nu in de betekenis die deze sindsdien bij ons zou hebben (en klassiek in Engeland had). Dat hij omstreeks die tijd ook werkelijk denkt dat de zogenaamde

legerplaatsen eveneens en misschien overwegend als akkerland dienden, wordt onderstreept door de (overigens summier) opmerkingen die hij, in het kader van zijn verslag over het grafheuvelonderzoek aldaar, maakt over het *Celtic field* op het Ballooërveld, in de *NDV* 1935 (p. 109): “Terloops zij slechts opgemerkt, dat onze gravingen daarin weinig vermeldenswaardigs aan het licht gebracht hebben. Alleen bewezen zij ook hier weer, dat de bedoelde legerplaats door walletjes verkaveld bouwland voorstelt”. De definitieve publicatie, in 1940, van zijn onderzoek bij Sellingen (zie hierna) suggereert echter dat hij van zijn oorspronkelijke opvattingen ook toen nog niet geheel was losgekomen.

*Van Giffens waarnemingen en opmerkingen
aangaande Celtic fields*

Noordse Veld bij Zeijen, gem. Vries: De waarnemingen van Van Giffen in 1917, met betrekking tot de legerplaats op het Noordse Veld bij Zeijen, vonden hoofdzakelijk plaats in één perkje, in het noordoostelijke, thans ontgonnen deel van het *Celtic field*. Het onderzoek beperkte zich tot enkele proefsleuven. Het perkje mat ca. 40x60 m, de wallen waren 0,60 m hoog (vermoedelijk de hoogte vanaf de top van de wal tot aan de ongestoorde ondergrond) en 6-8 m breed (Van Giffen, 1918: 152). Van dit perkje en zijn omgeving werd een gedetailleerde hoogtekaart gemaakt (niet gepubliceerd in 1918; ingepast in de latere overzichtskaart, Van Giffen, 1949: afb. 1, vakken Y-G1/VII-XX; gedeeltelijk ook Van Giffen, 1940: afb. 23).

Aanvullende informatie verschaftte het onderzoek op hetzelfde terrein in 1937, voorafgaand aan de ontginning (Van Giffen, 1940: pp. 200-202, spec. p. 202). “Een van de belangrijkste waarnemingen is wellicht nog deze geweest, dat onder de wallen overal een vrij dikke laag cultuuraarde werd aangetroffen. Het schijnt dus wel dat de wallen zelf secundair zijn ten opzichte van het hier te voorschijn gekomen oude bouwland”. Al eerder was vastgesteld dat de wallen anderszijds de ‘vloer’ vormden van enkele van de brandheuvels van de zogenaamde ‘Negen Barges’. Deze waren dus weer secundair ten opzichte

van de wallen. Uit het afgebeelde profiel (afb. 23: 8) volgt dat de wal tot maximaal 0,5 m boven het oppervlak van het bouwland onder de wal reikte; dit laatste had daar een dikte van maximaal 0,3 m.

Het onderzoek in 1937 betrof, met uitsparing van enkele profielen, de complete blootlegging van een perkje, inclusief de omgevende walletjes, totaal oppervlak ca. 65x55 m. De vlaktekening is ingepast in de eerdere hoogtemeting van het terrein (Van Giffen, 1940: afb. 23). Het onderzoek leverde alleen in de stroken onder de wallen relatief veel paalgaten op, echter geen herkenbare (delen van) gebouwplattegronden. Van Giffen dacht aan sporen van constructies die het uitzakken van de wallen tegengingen.

Het grote verslag van het uitgebreide onderzoek op het Noordse Veld in de oorlogsjaren verscheen in de *NDV* 1949 (Van Giffen, 1949). Tumuli-onderzoek nam een belangrijke plaats in maar is ook voor het hier behandelde thema in hoge mate relevant, omdat veel van de (ijzer-tijd)tumuli op oud bouwland waren aangelegd (Van Giffen, 1949: pp. 115-120). Tweemaal wordt vermeld dat onder de bouwlaag de oerbank verbrokeld was: ‘vermoedelijk ten gevolge van hakbouw’ (onder heuvel 48 (p. 116), respectievelijk onder heuvel 51 (p. 117)). De tumuli 28 en 29 waren gelegen op een ongeveer 0,45 m hoge legerplaatswal. Blijkens de aanduiding op de vlaktekening (afb. 20) was het walletje ca. 5 m breed. Op afb. 10d wordt een aantal door walletjes omgeven perkjes ten oosten van heuvel 75 aangegeven. Ook hier zijn de walletjes ca. 5 m breed geschetst. Als bijzonderheid kan tenslotte nog worden vermeld dat het verslag van het grote onderzoek op het Noordse Veld te Zeijen een uitgebreide bijdrage van de hand van H.T. Waterbolk bevat, betreffende de resultaten van het pollen-analytisch onderzoek van grondmonsters (pp. 126-145).

Zuidveld bij Sellingen, gem. Vlachtwedde: In 1940 verschijnt het rapport over de opgraving te Zuidveld in 1930 (in het verslag van het Groninger Museum over 1939). Het onderzoek betrof de openlegging van twee perkjes in het Celtic field (volgens Van Giffen eigenlijk één, dat door een dwarswalletje in tweeën was verdeeld); de afme-

tingen van het vlak bedroegen ca. 40x50 m. In de noordoosthoek van het zuidelijke perkje werd een deel van een gebouwplattegrond aangetroffen. Het Celtic field was door 0,80 m hoge, 8 m brede walletjes verdeeld in kleine perkjes van wisselende grootte (5 tot 35 are). Een deel van het wallensysteem werd ingemeten en is schematisch weergegeven op afb. 3:c (Van Giffen, 1940); daarnaast is er een door Von Freitag Drabbe van de luchtfoto overgenomen plattegrond van een groter gedeelte van het Celtic field (afb. 3a).

Op de huisplattegrond wordt uitvoerig ingegaan. Daarnaast zijn er nog enkele andere belangwekkende mededelingen. In zijn inleiding spreekt Van Giffen, bij de beschouwing van vergelijkbare fenomenen, nu niet alleen over Celtic fields, maar ook over de Deense *porsehaver*. Aan het slot stelt hij nadrukkelijk dat in Zuidveld ook een duidelijke relatie met akkerland is vastgesteld. In enkele profielen werden "scherpe insteekjes in de ondergrond geconstateerd. Dit waren blijkbaar hak- of ploegsporen, zoals wij de laatste sedert zoo duidelijk in oud bouwland te Rhee konden vaststellen. Zij pleiten er voor, dat wij in de zgn. legerplaatsen naast woonplaatsen ook oud akkerland mogen zien" (p. 92).

Emmerveld, gem. Emmen: Tot een tamelijk afgerond beeld van de legerplaatsproblematiek komt Van Giffen in de *NDV 1944*, in zijn beschrijving van de opgraving, 18 jaar eerder, van grafheuvels op het Emmerveld (Van Giffen, 1944a: spec. pp. 138-139). Het onderzoek in 1926 betrof hoofdzakelijk enkele brandheuvels uit de ijzertijd. Ze waren gelegen in een al in de eerste helft van de vorige eeuw door de landmeter Van Apken ingemeten legerplaats. Van Giffen gaat in zijn verslag relatief uitvoerig in op deze legerplaats (pp. 42-44, 46-47), hoewel er tijdens het veldonderzoek geen speciale aandacht aan schijnt te zijn besteed.

Van Giffen zegt dat de heuvels op het Emmerveld, evenals de vergelijkbare te Zeijen, gelegen waren op oud bouwland en stelt dat de legerplaats zijns inziens niets anders is dan "een oud bouwlandcomplex, een protohistorische esch uit den vóór-Romeinschen, misschien ook nog Romeinschen ijzertijd, bestaande uit kleinere en grotere, door walletjes gescheiden perceeltjes" (p. 138).

De verklaring voor de wallen – hier voor het eerst gegeven (pp. 138-139) – is dat "de uitgebouwde teelaarde ... geheel of ten deele weggenomen en langs de randen van de kavels neergelegd werd, om daar dan de aanleiding tot walvorming te geven"³.

Van Giffens conclusie

Het verslag over het Emmerveld is wat betreft de legerplaatsen en de grafheuvels uit de ijzertijd een soort synthese van Van Giffens opvattingen. Het is niet zo verwonderlijk die in 1944 te lezen. Dit bericht zal zijn geschreven kort na zijn uitvoerige bijdrage 'Opgravingen in Drenthe' in het *Handboek Drente* (Van Giffen, 1943). Tezamen geven ze een overzicht van Van Giffens gedachten over ons onderwerp. Sommige van zijn opmerkingen krijgen extra betekenis in het licht van de latere ontwikkelingen. Uit zijn verslag in de *NDV 1944* citeer ik nog één passage: "Door samengroeiing van meerdere, aanvankelijk uit slechts weinige, aaneensluitende, afzonderlijke kaveltjes, perkjes, of akkertjes bestaande, perceelgroepen zijn dan tenslotte de uit Drente vanouds bekende, uitgestrekte, tot meerdere tientallen bunders beslaande 'legerplaatsen' ontstaan. Daarin zijn de kleinere kernen soms nog hier en daar goed herkenbaar aan onregelmatige perkjes, de aanvankelijk overgeschoten ruimten er tusschen" (p. 139).

In het verhaal over de legerplaatsen in het *Handboek Drente* (Van Giffen, 1943: pp. 511-513) wijs ik nog op twee passages (cursivering door mij): "Het binnenste der perkjes vertoonde een dunne cultuurlaag met spateeksporen onderaan, wijzend op akkerland. Dit strekte zich, althans plaatselijk, ook onder de wallen uit. *Dat de cultuurlaag zoo dun is, kan niet bevreemden, aangezien het terrein tot voor kort telkens weer afgeplagd werd voor strooisel en brand*" (p. 512). En iets verder: "De verdeling van de legerplaatsen in perkjes wijst wellicht op privaatzet in dezen vroegen tijd. *Of wij daarbij ook te denken hebben aan begroeide walletjes*, om de hier en daar, sinds kort, zoo hinderlijk geworden verstuiwing te keeren, *zij in het midden gelaten*" (p. 513).

Het heeft er, zoals uit de citaten mag blijken, alle schijn van dat Van Giffen ca. 1943/1944 vol-

ledig de opvatting is toegedaan dat Celtic fields in principe oude bouwlandcomplexen zijn. Het woonplaatsaspect wordt niet meer benadrukt. Sinds de opgravingen bij Hijken, tussen 1968 en 1973, is duidelijk dat Van Giffens eerdere, meer genuanceerde opvatting waarvan hij in 1940, in zijn beschrijving van de opgraving te Zuidveld bij Sellingen, nog blijk gaf, de realiteit veel beter weergeeft. In een Celtic field zijn de functies van akkerland en woonplaats gecombineerd.

Het is natuurlijk niet uitzonderlijk dat opvattingen in de loop der tijd wijzigingen ondergaan, zoals het ook kan gebeuren dat een nieuwe zienswijze, al dan niet op nieuwe gegevens gebaseerd, op een zeker moment weer heel dicht bij een al eerder gehuldigde opvatting komt. Maar in dit geval is er iets opmerkelijks aan de hand. Als in Van Giffens laatstgenoemde opvatting over Celtic fields niet slechts een accentverschuiving moet worden gezien, maar een principiële verandering ten opzichte van zijn eerdere mening, is het wel bizar, bijna navrant, dat het in de periode tussen 1940 en 1943 moet zijn geweest dat hij definitief tot een andere keuze kwam.

In de jaren 1939-1941 voerde het Rijksmuseum van Oudheden onder leiding van Dr. F. Bursch een opgraving uit in het *Celtic field* bij het Wekeromse Zand, ten oosten van Meulunteren, gem. Ede. Een oppervlak van ongeveer 4 ha werd met een wijdmazig net van proefsleuven verkend en bij het aantreffen van grondsporen werden de sleuven uitgebreid. In totaal zijn een vijftal plattegronden van grote gebouwen aangesneden en volledig blootgelegd. De plattegrond van één van de huizen (nr. 3) is door Verwers (1972) gepubliceerd.

De huizen behoren tot het Haps-type. Ze hebben een viertal palen in de middenas en zijn dus tweeschepig. Van de Zuid-Nederlandse Haps-huizen wijken ze af door het tweetal transversaal geplaatste paalgaten dat zich op de overgang van de midden(dwars)gang en het stalgedeelte bevindt. Dit is kenmerkend voor wat ik de Lunteren-variant van het Haps-type heb genoemd.

Het is curieus te constateren dat Bursch hier rond 1940 de optimale illustratie heeft geleverd voor wat Picardt – en ook lange tijd Van Giffen – bij het begrip legerplaats voor ogen moet hebben

gestaan: een door walletjes ingedeeld complex grond waarin zich talrijke woningen hebben bevonden. Door de oorlog is het onderzoek niet gepubliceerd en Van Giffen en Bursch onderhielden geen betrekkingen.

Summary

*In this contribution, Van Giffen's observations on Celtic fields (legerplaatsen in his own terminology) in the northern Netherlands are presented. It is demonstrated that Van Giffen long persisted in his opinion that legerplaatsen mainly were settlement sites, gradually (and reluctantly) shifting his position to accept their interpretation as fields as well. A note in *Antiquity* II (1928): 'Prehistoric fields in Holland', despite assumptions to the contrary, was not written by Van Giffen but was composed by the editor, Crawford, as is evident from the correspondence between the two men, preserved in the archives of the former Biologisch-Archaeologisch Instituut in Groningen.*

Noten

1. Belangrijk is dat we beseffen dat het begrip legerplaats hier geen militaire connotatie had. Het is nuttig te denken aan het nog bestaande begrip hazeleger om het bedoelde idee, namelijk verblijfplaats, te begrijpen.
2. Veel van de door Brongers (1976: p. 25) gesignaleerde discrepantie in Van Giffens latere geschriften kan worden begrepen als we aannemen dat in de publicatie in *Antiquity* 1928 niet volledig diens overtuiging werd weergegeven. Hij kon er zich wel mee verenigen – de tekst is hem in concept door Crawford voorgelegd en Van Giffen heeft er nog enkele aanvullingen in aangebracht – maar heeft hem nooit beschouwd als een eigen publicatie. Waar hij er naar verwijst (Van Giffen, 1940: p. 191, noot 1) noemt hij Crawford als auteur. Aanleiding tot het contact tussen Van Giffen en Crawford was een verzoek van laatstgenoemde aan Van Giffen om een bijdrage over *Prehistoric dogs* te leveren voor *Antiquity*, later uitgebreid met een dito verzoek betreffende de terpen. Van Giffen stemde toe en stuurde ter kennisneming enkele van zijn publicaties (waaronder waarschijnlijk het verslag van het onderzoek op het Noordse Veld) en voorts een kopie van de overzichtstekening van de archeologische objecten op het Noordse Veld, die kort daarna in de *Bauart* ... (Abb. 8 = Tafel 13) verscheen; in diezelfde vorm

verscheen hij in 1936 in de *NDV* (afb. 17) en in uitgebreide vorm in 1949 wederom in de *NDV* (afb. 1).

Van Giffen vraagt Crawford's mening over de legerplaats. Hij duidt deze in zijn in het Duits geschreven brief van 10/8/27 aan met de term 'sog. *Castra Romanorum*'. De passage luidt: "*Es würde mich interessieren von Ihnen zu vernehmen was Sie denken über die durch kleine, dh. niedrige Wälchen eingeteilte Partu [Parten?]. Sie hat natürlich nichts mit den Römern zu tun, stellt aber soweit ich gefunden habe eine Niederlassung aus der La Tène und Römerzeit vor und entspricht, irre ich nicht, einem Bilde dass ich in Hannover in ihrer Aereal Surrey [= Air Survey and Archaeology, 1923] sah. Das Bild eine ältere Fluraufteilung, welche ich hier leider nicht zur Verfügung habe, ist das erste welches ich gesehen habe das unseren 'sog. Castra Romanorum' (wir haben natürlich aus wirkliche) entspricht*".

Voor Crawford was de plattegrond van de legerplaats onmiskenbaar die van een Celtic field, een verschijnsel waarover zowel hijzelf als Curwen enkele jaren eerder voor het eerst hadden gepubliceerd (Van Giffen refereert in zijn brief ook aan Crawford's artikel). Een uitgebreid artikel van Curwen (mede over Celtic fields) stond ten tijde van de briefwisseling op het punt in *Antiquity* te verschijnen (Curwen, 1927). Crawford schrijft verder: "*This is the first time, so far as I am aware, that fields of this kind have been detected outside this country, and I should very much like to publish the news, if I may, in Antiquity*". Hij stelde voor dit te doen, zoals ook is gebeurd, in de vorm van een *editorial note*. Van Giffen gaat hiermee accoord. Ik denk dat we ons de betekenis voor Van Giffen van het contact met Crawford als volgt kunnen voorstellen. Hij had de bevestiging gekregen dat wat in ons land met de term 'legerplaatsen' (of deftiger als 'Castra Romanorum') werd aangeduid, door de Engelsen Celtic fields werd genoemd. Maar voor Van Giffen was dit meer een naam dan een term die een specifieke (beperkte) functie aangaf. Waar het inhoudelijk voor de Engelsen primair ging om akkerland (*fields*), waren de legerplaatsen voor Van Giffen aanvankelijk primair woonplaatsen. Hij blijft zeker nog tot aan 1934 in de legerplaatsen mede en wellicht in hoofdzaak een relatie met bewoning vermoeden en opgravingen, zoals in 1930 bij Sellingen en in 1932 bij Peest, sterkten hem daarin. De Engelse opvatting kan er echter zeer wel toe hebben bijgedragen dat zijn aandacht tevens werd gericht op de vraag of er wellicht ook op dat gebied waarnemingen waren te doen en informatie was te verkrijgen.

- Deze verklaring voor het ontstaan van de wallen, die we nadien nog enkele malen tegenkomen (Van Giffen, 1947: p. 254; 1949: pp. 123-124; 1951: p. 136; Waterbolk, 1949: p. 139; 1954: p. 57), is – terecht –

niet onweersproken gebleven (Modderman, 1955: p. 62; Wieringa, 1958: pp. 104-105; Brongers, 1976: p. 26). Maar zeker het werk van laatstgenoemde geeft tevens de complexiteit van het probleem aan. In zijn berekeningen (pp. 60-62) gaat hij er namelijk wel vanuit dat de grond voor de wallen afkomstig is van de bouwvoor van de perkjes erbinnen. In zijn Nederlandse samenvatting zegt hij zelfs met zoveel woorden: 'De karakteristieke wallen zijn ontstaan doordat ontginningsafval en uitgeputte akkergrond naar de zijkant van de percelen werd getransporteerd' (p. 76).

Literatuur

- Bradley, R., 1977. Prehistoric field systems in Britain and north-west Europe – a review of some recent work. *World Archaeology* 9, pp. 265-280.
- Brongers, J.A., 1976. *Air photography and Celtic field research in the Netherlands* (= Nederlandse Oudheden 6). Amersfoort.
- Crawford, O.G.S., 1953. *Archaeology in the field*. London.
- Müller-Wille, M., 1979. Flursysteme der Bronze- und Eisenzeit in den Nordseegebieten. In: H. Beck, D. Dencke & H. Jankuhn (eds), *Untersuchungen zur eisenzeitlichen und frühmittelalterlichen Flur in Mitteleuropa und ihre Nutzung*, Teil I. Göttingen, pp. 196-239.

Voor alle hier niet verantwoorde bronnen wordt verwezen naar de literatuurlijst in Brongers, 1976, pp. 114-119.